

ДОБА ЧЖАНЬГО СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ У ВИМІРІ ОСОБИСТОСТІ

Сергій Кошовий

THE PERIOD OF THE WARRING STATES (ZHANGUO) OF ANCIENT CHINA IN THE DIMENSION OF PERSONALITY

Serhiy Koshovyi

The relevance of the topic lies in the fact that existing studies have certain gaps in view of an era in certain Ancient Chinese history, which the author tried to fill.

Aim of the article is to highlight the life of Shi Jiao, a Chinese syncretic thinker of the Zhanguo period (475–221 BC) of Ancient China.

Methods. A special emphasis was placed on the study of the text «Shi Ji» («Master Shi»), in particular, the authorship of the text, structure, the missing pieces of text, attempts to transmission of the text over the centuries by scholars of different historical periods to recreate the authenticity of the masters text by Western scholars were investigated.

It also were determined the next steps in a study, which consist and may include the development and refinement of existing theories and hypotheses.

Results. According to the results of the study, it was possible to collect and analyze some aspects of his life path as well as traced that Shi Jiao assisted Shang Yang in modeling and introducing reforms in the Qin state. He also explained to High Minister at the court of the regional state of Qin the need to promulgate written laws.

Keywords: History of Ancient China, the period of the Warring States (Zhanguo), legalism, early Syncretist (Zajia 雜家) writings, Shi Jiao, Master Shi, Shang Yang, Chinese intellectual tradition.

Піднебесна подарувала світу філософські вчення та практики, які стали фундаментом китайської державності, духовної культури, управлінської думки, цінностей та звичаїв. Твори мислителів, державних діячів, управлінців, військових, дипломатів Стародавнього Китаю не тільки сформували політичну історію, визначили власний шлях державного розвитку через соціальні, економічні зміни, традиції, але й суттєво вплинули на формування культури, філософської думки та інтелектуального поступу інших держав Північно-Східної Азії. Об'єктивно, що протягом цього буремного часу багато імен та діянь не були зафіксовані або зникли в процесі розвитку, значно менше відомо про соціальне походження багатьох представників тогочасного суспільства та їхній внесок, який вони зробили. Проте очевидно, що історія – це передусім історія людей та людського досвіду. Однією з таких історичних постатей був Ши Цзяо – мислитель, управлінець доби Чжаньго (475–221 рр. до Р.Х.) Стародавнього Китаю.

Порушена у статті проблематика частково висвітлена у попередній публікації автора. Дослідження постаті Ши Цзяо в історичній науці залишається недостатньо розробленою з огляду на брак наявних писемних джерел, що, відповідно, продовжує визначати актуальність зазначеної проблематики. На основі нарративних джерел та матеріалів, значна частина яких вперше вводиться до наукового обігу, досліджується його життєвий шлях, авторство тексту «Ши цзи», втрати фрагментів цієї пам'ятки і спроби відновлення тексту впродовж століть багатьма науковцями. *Предметом уваги у цій статті є представлення нових відомостей про життєвий шлях Ши Цзяо та його творчий доробок.*

Ши Цзяо (Shi Jiao, 尸佼, бл. 390–330 рр. до Р.Х.) у джерелах є чи не єдиним підлеглим головного міністра держави Цінь та найбільш довіреним радником Шан Яна (Shang Yang, 商鞅, 390–338 рр. до Р.Х.). У словнику рим династії Сун, який був складений у період з 1007 по 1008 рр. під назвою «Широкі рими» (Guangyun, 廣韻) зазначено: «В добу династії Цінь був Ши

Цзяо, вчителем його був Шан Цзюнь, він писав книги»¹. Йому приписують авторство еkleктичного китайського класичного твору «Ши цзи» (Shizi, 尸子², «[Книга] учителя/наставника Ши»), який науковці датують бл. 330 р. до Р.Х. Цю пам'ятку, поряд з іншими класичними текстами і працями стародавніх мислителів, дослідники історичної спадщини до імператорського періоду Стародавнього Китаю класифікують і відносять до категорії «майстер-тексти» (Zishu, 子書), які безумовно стали основою китайської інтелектуальної традиції.

Необхідно вказати на існування незначної кількості спеціальних робіт, які присвячені дослідженню спадщини та творчих пошуків Ши Цзяо. У загальному вигляді підходи проаналізовані у працях Юрія Пінеса, Карін Дефурт, Пола Голдіна. Більш глибокий аналіз представлений у роботах Пола Фішера, Ульріха Теобальда, Цянь Му (Qian Mu, 錢穆), Лін Цзюньхуна (Lin Junhong, 林俊宏), Дан Цінфань (Dang Qingfan, 黨晴梵) та інші.

Ши Цзяо або Ши цзи – мешканець держави Цзінь (також у джерелах згадується, що він родом з держави Лу, іноді – з держави Чу). Зокрема, історик Сима Цянь (Sima Qian, 司馬遷, 145–86 рр. до Р.Х.) у розділі «Біографії Менци та Сюнь Цін»³ книги «Ши цзи» («Історичні записи», Shi ji, 史記) зазначає, що він був родом з Чу: «У Чу жили Ши цзи і Чан Лу». У добу династії Хань джерела містять інформацію про автора і сам твір. Автор Бань Гу у книзі «Хань шу» відносить Ши Цзяо до послідовників школи «Цза цзя» (еклектики, Zajia, 雜家). Зокрема, у розділі «Трактат про класичні та інші тексти» (Yiwen zhi, 藝文志)⁴ зазначається, що він родом з Лу: «Твір «Ши цзи» складається з двадцяти розділів, родом з держави Лу».

Знавець старовинних канонів і упорядник стародавніх текстів Лю Сян (Liu Xiang, 劉嚮, 79–8 рр. до Р.Х.) у книзі «Інші записи» (Bie Lu, 別錄) стверджує, що він був родом з Цзінь. «Коли Вей Ян, правитель Шан, планував справи, розробляв стратегії та встановлював закони для регулювання життя людей, він завжди розробляв їх разом з Цзяо. Коли правителя Шан було покарано, Цзяо боявся, що його також вб'ють, і тому втік до Шу. Там він особисто створив працю «Ши цзи» із двадцяти розділів, загалом понад шістьдесят тисяч ієрогліфів. Коли він помер, його було поховано в Шу»⁵.

Ще один коментар з «Інших записів» Лю Сяна зберігся в його «Літописі Сунь Ціна» (Sun Qing shulu, 孫卿書錄), де стверджується, що «мудрець/наставник Ши» був у [державі] Чу, і що його робота не співпадала з методами і підходами Кунци (Kongzi, 孔子) [Конфуція].

Згадується пам'ятка «Ши цзи» також серед низки відомих письмових джерел доби Чжань'го. Зокрема, у передмові до коментаря вченого Східної династії Цзінь Чжан Чжана (Zhang Zhan, 張湛) до трактату «Ле цзи» (Lie Zi, 列子, «[Книга] мудреця/наставника Ле») зазначено: [трактати] «Чжуан цзи», «Шень Дао», «Хань Фей», «Ши цзи» та «Хуайнань цзи» розкривають глибокі істини та скеровують розум; багато цитат з них високо цінуються»⁶. Варто зауважити, що письмові пам'ятки ранніх китайських авторів не є однорідними текстами одного автора, як до прикладу сучасні книги, а радше відредагованими збірками, в яких різноманітні джерела були об'єднані разом.

У «Трактаті про класику та літературу» офіційної династичної історії «Книга династії Суй» (Sui shu, 隋書) зазначається: «Ши цзи складається з двадцяти розділів, один розділ присвячений покажчику змісту. Спочатку твір складався з дев'ятнадцяти розділів за часів династії Лян. Твір

¹ 《大宋重修廣韻》《廣韻》 Цитата з «Реконструйованого Гуан юнь періоду династії Сун» («Широкі рими») наведено за текстом, розміщеним на сайті Chinese Text Project <https://ctext.org/guangyun/zhs>

² Ієрогліф «цзи» (zi, 子) має кілька значень. У нашому контексті, окрім позначення спадкового титулу знаті та високопосадовців у Стародавньому Китаї, що приблизно відповідає європейському титулу «віконт», «цзи» також було шанобливим/почесним титулом у до Цінський період, який використовували для тих, хто глибоко опанував теоретичні знання і мав високі моральні якості. Відтак, до таких осіб зверталися як учитель/наставник. Саме так це тлумачить найстаріший китайський ієрогліфічний словник «Шовень цзецзи» (Shuowenjiezi, 說文解字) «Пояснення простих і аналіз складених ієрогліфів» <https://www.zdic.net/hans/%E5%AD%90>.

³ 《史記·孟子荀卿列傳》「楚有尸子、長廬」7: 12]. Цитата з «Ши цзи» («Історичні записи») наведено за текстами, розміщеними на сайті Chinese Text Project <http://ctext.org/shiji/meng-zi-xun-qing-lie-zhuan>, цифра позначає – абзац та параграф у тексті.

⁴ 《漢書·藝文志》班固「雜家類」7: 307]. 尸子二十篇。佼為魯人。Цитата з «Хань шу» («Книга [про епоху] Хань») наведено за текстами, розміщеними на сайті Chinese Text Project (<http://ctext.org>), цифра позначає – параграф у тексті.

⁵ 《別錄》「司馬遷言『楚有尸子』疑謂其在蜀。今案：《尸子》書，晉人也，名佼，秦相衛鞅客也。商君被刑，佼恐並誅，乃亡逃入蜀，自為造此二十篇書，凡六萬言。」

⁶ 《列子》「其序云：“《莊子》、《慎到》、《韓非》、《尸子》、《淮南》，玄示旨歸，多稱其言。」

склав Ши Цзяо, [гостьовий радник] Вей Яна, головного міністра Цінь. Дев'ять розділів було втрачено, був відновлений в епоху Хуанчу періоду династії Вей»⁷.

Зарубіжні дослідники, аналізуючи дані про життя, творчість і погляди Ши Цзяо, найчастіше сходяться на думці, що він сповідував принципи суспільно-політичного вчення фа цзя, особливо в частині легалістських підходів до системи покарань та правових принципів. Адже, як ми вже зазначали, Ши Цзяо був одним з наближених радників в системі адміністративного апарату головного міністра Шан Яна. Вважається, що він був серед учасників розробки плану реформ в державі Цінь, яка згодом отримала назву «Реформа Шан Яна» (Shang Yang bian fa, 商鞅變法). Після страти Шан Яна, у 338 р. до Р.Х., через острах подібної участі він, за свідченням Лю Сяна, втік до держави Шу (Shu, 蜀, територія теперішньої китайської провінції Сичуань), де докладав багато зусиль для розвитку і просування ключових постулатів суспільно-політичних шкіл Стародавнього Китаю, включно з вченням фа цзя. Він очолив групу, яка прагнула поєднати в одну систему погляди і концепції різних шкіл та тогочасних інтелектуальних течій. Проте імен цієї групи історія нам не залишила. Результатом колективної роботи став твір «Ши цзи» (Shizi, 尸子, «[Книга] мудреця Ши»). Достеменно нам не відомо про поширеність та популярність цього твору в тогочасному інтелектуальному середовищі. Водночас зрозуміло, що в середині династії Хань на цей твір активно посилалися в писемних джерелах. Зокрема, у «Хань шу» («Книга [про епоху] Хань») і інших джерелах сказано, що твір «Ши цзи» мав 20 розділів, 9 з яких були втрачені ще в III ст. до Р.Х. Щодо змісту, то як і більшість класичних творів Стародавнього Китаю фокус уваги був зосереджений на пошуку та адвокації кращих практик з метою належного управління державою та пошуку форм, які б сприяли суспільному прогресу. Як ми бачимо, мало що залишилося не лише від твору «Ши цзи», але й від праць ранніх майстрів дипломатії, проте військовий діяч та дипломат держави Чжао періоду Чжань'го на ім'я Пан Нуань (Pang Nuan, 龐煖, 295–235 рр. до Р.Х.), який жив кілька десятиліть після Ши Цзяо, вказував на його вдалих інтелектуальних спробах.

Виникають питання, і це об'єктивно щодо часу написання та датування твору. Окремі дослідники схильні припускати, зокрема, китайські (Чень Юйлань, Шуй Вейсун, Вей Ціпен, Чжун Чжаопен, Ху Мінвей, Го Цян), американські (П. Фішер) науковці, що період написання «Ши цзи» припадає на IV ст. до Р.Х. Натомість, на переконання тайваньського вченого Сюй Венью, британського науковця А. Ч. Грема, така пам'ятка датована кінцем династії Чжоу або держави Цінь – III ст. до Р.Х. Дослідники суспільної думки до Ханського періоду (зокрема, британський синолог М. Льове) не згадують цей твір взагалі, тому що надзвичайно важко встановити автентичність історичної пам'ятки. П. Фішер стверджує, що першоджерело було втрачено ймовірно в 1127 р. в період династії Сун. Близько 15 (п'ятнадцяти) відсотків твору відновили упорядники-вчені у період між 1640 та 1811 рр. шляхом згадування та цитування більш ніж у семидесяти інших різнопланово тематичних джерелах. Китайські тексти ранньої доби часто мали подібні фрагменти. У «Ши цзи» дослідник П. Фішер нарахував більше ста схожих фрагментів. До нас дійшло лише декілька реконструкцій «Ши цзи». Одна з найперших була зроблена у 1640 р. книгознавцем Чень Чженсюе (Chen Zhengxue 陳正學). У 1780 р. було підготовлено видання під редакцією Жень Чжаоліня (Ren Zhaolin, 任兆麟). Чжан Цзунюань (Zhang Zongyuan, 章宗源) підготував анотацію на широкий спектр стародруків у 1780 році. Бібліограф, збирач стародруків Сунь Сінянь (Sun Xingyan, 孫星衍) зробив компіляцію у 1800 році. Остання реконструкція була здійснена в 1819 р. Ван Цзіпесем (Wang Jipei, 汪繼培), який упорядкував свої попередні нотатки, занотував джерела, виправив помилки та вніс деякі зміни, таким чином удосконалюючи текст. Саме видання під редакцією Ван Цзіпея вважається найкращим і таким, яке, найчастіше, перевидається вже в нову добу.

Цікаво, що джерелами для реконструкції «Ши цзи» були відомі твори середньовіччя та коментарі до них, зокрема періоду династії Тан. Мова йде про енциклопедію «Класифікована збірка на основі класичної та іншої літератури» (Yiwen Leiju, 藝文類聚, 624 р.) під редакцією вченого, каліграфа, поета Оуян Сюня (Ouyang Xun, 歐陽詢, 557–641 рр.). Також у цьому зв'язку варто згадати працю китайського державного діяча, радника імператора Тайцзуна періоду Тан (Tang Tai zong, 唐太宗, 599–649 рр.) та автора офіційної династійної історії «Книга династії Суй» Вей Чжена (Wei Zheng, 魏徵, 580–643 рр.) під назвою «Зібрання книг, які допомагають управлінню» (Qunshu zhiyao, 群書治要, 631р., текст, якого сам був втрачений у Китаї, але потім знову представлений завдяки японській копії в 1796 р.). «Уривки з книг Північної зали» (Beitang shuchao, 北堂書鈔, 615 р.) є важливою енциклопедичною працею епохи ранньої династії Тан,

⁷ 《隋書·經籍志》：「《尸子》二十卷，目一卷。梁十九卷。秦相衛鞅上客尸佼撰。其九篇亡，魏黃初中續。」

яка включає цитати, уривки з різних класичних китайських текстів, зібраних під керівництвом політика, каліграфа Юй Шинаня (Yu Shinan, 虞世南, 558–638 pp.) та інших, що охоплює історію, філософію, літературу та інші мистецькі твори. Коментар чиновника Лі Шаня (Li Shan, 李善, 630–689 pp.) до літературного твору «Вибір вишуканої літератури» (Wen Xuan, 文選, 658 p.) та твір авторства Лі Фана (Li Fang, 李昉, 925–996 pp.) під назвою «Імператорський конспект в еру Тайпін» (Taiping Yulan, 太平御覽, 983 p.) також принагідно допомогли цьому процесу. Саме завдяки цим згаданим пам'яткам було реконструйовано більшу частину тексту «Ши цзи».

Зокрема треба тут підкреслити, що «Зібрання книг, які допомагають управлінню» («Цюньшу чжияо») налічує п'ятнадцять фрагментів розділів книги «Ши цзи», які були реконструйовані та опубліковані американським синологом Полом Фішером завдяки кропітливим дослідженням паралельних уривків та тотожних формулювань з інших класичних книг методом співставлення, серед яких такі розділи: «Цінні висловлювання» (Guiyan, 貴言), «Чотири види належної поведінки» (Siyi, 四儀), «Зала світла» (Mingtang, 明堂), «Заклик до навчання» (Quanxue, 勸學), «Управління Піднебесною/світом» (Zhi Tianxia, 治天下), «Роздуми про людяність» (Renyi, 仁意), «Управління правителя» (Junzhi, 君治), «Зупиняючи армію [держави] Чу» (Zhi Chu shi, 止楚師) та інші розділи. Серед останніх досліджень з цієї теми стає зрозуміло, що у період династії Сун (960–1279 pp.) залишився лише один свиток від згаданої писемної пам'ятки. Незважаючи на малу частку первинного тексту (близько 10000 (десяти тисяч) рядків), його можна поставити в один ряд з більшістю автентичних творів доби Чжань'го. Очевидно, що це також модель для інтерпретації інших відомих творів минулого, увагу до яких ще не було належним чином проявлено.

Твір «Ши цзи» надає поради правителю у сфері управлінської діяльності, організації суспільного життя паралельно з світоглядно-філософськими настановами. Головні постулати «репутація залежить від особистих проявів, управління в державі залежить від визначених наказів, покарання та винагороди застосовують у відповідності з особою». («Якщо Ви) використовуєте гідних і наймаєте компетентних, (тоді Ви) керуватимете без зусиль. (Якщо Ви) виправляєте імена та вивчаєте реальність, (тоді Вас) шануватимуть без (необхідності) покарання. (Якщо Ви) дійдете до висновків і побачите (їх) суть, тоді істина та омана не будуть затьмарені» та інші.

Варто зазначити, що в період династії Цін (1644–1911 pp.) вивченню фрагментів «Ши цзи», дослідженню елементів, композиції та особливостей мови, а також розкриттю зв'язку тексту з історичним та культурним контекстом пам'ятки приділялася особлива увага. Серед таких напрацювань варто виокремити працю Хуей Дуна (Hui Dong, 惠棟) під назвою «Дослідження десяти видів» (Xinzhai shi zhong, 心齋十種). Заслуговує на увагу дослідницька праця автора Чжан Цзунюаня (Zhang Zongyuan, 章宗源) під назвою «Серія книг з будинку Пінцзін» (Pingjinguan songshu, 平津館叢書). Автор Чень Чунь (Chen Chun, 陳春) опублікував дослідження «Серія книг з будинку Хухай» (Huhailou songshu, 湖海樓叢書).

Підсумовуючи вищевикладене та оцінюючи в цілому практичну діяльність Ши Цзяо та його висловлювання, можемо зробити висновок, що реформи Шан Яна і доля, яка його спіткала за результатами їх проведення, спонукали Ши Цзяо замислитися над основними постулатами суспільно-політичної концепції фа цзя, виявити її як сильні сторони, так і недоліки, вади та прогалини, проаналізувати зв'язок між теоретичними напрацюваннями представників суспільно-політичної течії фа цзя і практичними кроками їх задумів. Проте питання щодо переходу Ши Цзяо на позиції представника легізму залишається дискусійним і потребує подальшого предметного дослідження. Зі збережених фрагментів книги «Ши цзи» навряд чи можна підтвердити, що автор був переконаним представником школи фа цзя (легістів). Окрім цього, можна було б очікувати, що роль закону буде досить помітною в тексті пам'ятки, проте вона згадується лише один раз, у розділі «Розподіл» (Fen, 分). Корисність винагород і покарань описана дещо детальніше в уже зазначеному розділі «Розподіл» та іншому розділі «Звільнення від хибних уявлень» (Fameng, 發蒙), де автор тонко розрізняє «дух закону» та «букву закону» стосовно обов'язків правителя перед своїми підданими.

Треба ще зазначити, що саме завдяки твору «Ши цзи» ми дізналися, що серед інтелектуалів епохи Чжань'го («Воюючі держави») була така історична особистість, як Ши цзи («учитель/наставник Ши»), яка мала яскраво виражену індивідуальність, широкий світогляд, володіла здатністю мислення, була тісно пов'язана участю в суспільній діяльності Стародавнього Китаю і була об'єктом нашої дослідницької уваги. Дослідження його спадщини дає змогу краще пізнати минуле. Проте, з нашим поточним рівнем фактів і обізнаності, нам бракує багатьох епізодів для повного викладу життєвого шляху та творчих доробок Ши Цзяо.

Як бачимо з фактів, йому вдалося зруйнувати існуючі бар'єри різноманітних суджень і смислових схем та упередження між школами думки Стародавнього Китаю, розширити межі відмовившись від упереджень будь-якої однієї школи та прийнявши об'єктивний погляд на сильні та слабкі сторони різних філософських течій. Він виокремив сильні сторони кожної з філософської доктрин в єдине ціле, вінцем якого став твір «Ши цзи». Книга містить обговорення головних постулатів конфуціанства (Rujia, 儒家), моїзму (Mojia, 墨家), легізму (Fajia, 法家), даосизму (Daojia, 道家), а також школи імен (Mingjia, 名学) доціньського періоду об'єднання Стародавнього Китаю з врахуванням ідейної та концептуальної спрямованості авторів, що неодмінно доповнить картину інтелектуального життя у добу Чжань'ґо.

Таким чином, коло джерел інтелектуальної спадщини Китаю та історичних осіб тієї епохи розширюється завдяки новим дослідженням і важливо щоб минувшина не пропадала зовсім безслідно. Варто належно сприймати факт, що китайці розуміють свою історію як безперервний процес і соціалізовані пам'ятати про своїх предків, постійно апелюючи до інтелектуальної традиції минулого.

Список джерел та літератури

《尸子》 [Книга] мудреця/наставника Ши. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&res=760909>

《漢書》班固 Хань шу. Бань Ґу (Історія династії Хань). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ctext.org/han-shu/yi-wen-zhi>

徐文武《尸子》辨. 孔子研究, 2005, (4): 頁122–128.

《史記》司馬遷 Ши цзі. Сима Цянь (Історичні записи). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ctext.org/shiji/meng-zi-xun-qing-lie-zhuan>

《说文解字》«Шовень цзецзи» «Пояснення простих і аналіз складених ієрогліфів» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.shuowen5.com>; <https://www.zdic.net>

林俊宏《尸子》的政治思想 政治科學論叢 / 第十二期 / 民國 89 年 6 月 / 頁 33–58.

錢穆: 先秦諸子系年; 2冊. 上海: 商務印書館, 1935, Qian Mu: Xian Qin Zhu zi Xi nian (The Chronology of Different Schools of Pre-Qin Period). Shanghai: Shangwu Yinshuguan.

黨晴梵: 先秦思想史論略. 西安: 陝西人民出版社, 1959, Dang Qingfan: A brief history of pre-Qin thinking. Xian: Shanxi Renmin Chubanshe.

КОШОВИЙ, С., 2013, До питання послідовників Шан Яна. Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць. Київ. Вип. 39, 149–150.

DEFOORT, Carine, 2001, «Ruling the World with Words: The Idea of zhengming in the Shizi». Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities, 73, 217–242.

FISCHER, Paul, 2009, Intertextuality in Early Chinese. Masters-Texts: Shared Narratives in Shi Zi. Asia Major, 22 (2), 1–34.

FISCHER, Paul, 2012, Shizi: China's First Syncretist. New York: Columbia University Press.

GRAHAM, A. C., 1961, The Date and Composition of Liehtzyy. Asia Major, 8, 139–198.

LOEWE, Michael, 1993, Early Chinese texts: a bibliographical guide. Berkeley: The Society for the Study of Early China and the Institute of East Asian Studies, University of California.

PINES, Yuri, 2012, Alienating Rhetoric in the Book of Lord Shang and its Moderation. Extrême-Orient, Extrême-Occident, 34, 79–110.

THEOBALD Ulrich. ChinaKnowledge.de An Encyclopaedia on Chinese History and Literature. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chinaknowledge.de/index.html>

References

《尸子》 Shi zi. Master Shi. [Online]. Available from: <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&res=760909> [In Chinese].

《漢書》班固 Han shu. Ban Gu. [Online]. Available from: <http://ctext.org/han-shu/yi-wen-zhi> [In Chinese].

徐文武《尸子》辨. 孔子研究, 2005, (4): 頁122–128. [In Chinese].

《史記》司馬遷 Shi ji. Sima Qian. [Online]. Available from: <http://ctext.org/shiji/meng-zi-xun-qing-lie-zhuan> [In Chinese].

- 《说文解字》 Shuowen jiezi [Online]. Available from: <https://www.shuowen5.com>; <https://www.zdic.net> [In Chinese].
- 林俊宏《尸子》的政治思想 政治科學論叢 / 第十二期 / 民國 89 年 6 月 / 頁 33–58. [In Chinese].
- 錢穆：先秦諸子系年；2冊。上海：商務印書館，1935, Qian Mu: Xian Qin Zhu zi Xi nian (The Chronology of Different Schools of Pre-Qin Period). Shanghai: Shangwu Yinshuguan. [In Chinese].
- 黨晴梵：先秦思想史論略。西安：陝西人民出版社，1959, Dang Qingfan: Xian Qin sixiang shilun lue (A brief history of pre-Qin thinking). Xian: Shanxi Renmin Chubanshe. [In Chinese].
- DEFOORT, Carine, 2001, «Ruling the World with Words: The Idea of zhengming in the Shizi». Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities, 73, 217–242. [In English].
- FISCHER, Paul, 2009, Intertextuality in Early Chinese. Masters-Texts: Shared Narratives in Shi Zi. Asia Major, 22 (2), 1–34. [In English].
- FISCHER, Paul, 2012, Shizi: China's First Syncretist. New York: Columbia University Press. [In English].
- GRAHAM, A. C., 1961, The Date and Composition of Liehtzyy. Asia Major, 8, 139–198. [In English].
- KOSHOVYI, Serhiy, 2013, To the question about followers of Shang Yang. Ethnic History of European Nations. № 39, 149–150. [In Ukrainian].
- LOEWE, Michael, 1993, Early Chinese texts: a bibliographical guide. Berkeley: The Society for the Study of Early China and the Institute of East Asian Studies, University of California. [In English].
- PINES, Yuri, 2012, Alienating Rhetoric in the Book of Lord Shang and its Moderation. Extrême-Orient, Extrême-Occident, 34, 79–110. [In English].
- THEOBALD, Ulrich. ChinaKnowledge.de - An Encyclopaedia on Chinese History and Literature. [Online]. Available from: <http://www.chinaknowledge.de/index.html> [In English].

Доба Чжаньго Стародавнього Китаю у вимірі особистості

Актуальність теми полягає в тому, що існуючі дослідження мають певні прогалини з огляду на історичну добу Стародавнього Китаю, які автор наукової роботи за китаєзнавчим фахом намагався заповнити.

Мета статті полягає в аналізі особистості Ши Цзяо – китайського мислителя доби Чжаньго (475–221 рр. до Р.Х.).

Методи. Окремий акцент було зроблено на вивченні тексту «Ши цзи» («Книга мудреця Ши»), зокрема було досліджено авторство тексту, структуру, історію створення, втрати фрагментів, спроби відновлення тексту впродовж століть, намагання вчених різних епох відтворити автентичність писемної пам'ятки та опрацювання історичного джерела західними науковцями.

За результатами проведеного вивчення вдалося зібрати та провести аналіз життєвого шляху автора. Пророблений аналіз дав змогу встановити, що Ши Цзяо допомагав Шан Яну у розробці та запровадженні реформ в державі Цінь. Він також пояснив головному міністру держави Цінь необхідність та важливість видання писаних законів.

Вдалося визначити перспективи подальших досліджень, які полягають та можуть включати розробку, уточнення існуючих теорій та гіпотез.

Ключові слова: Історія Стародавнього Китаю, доба Чжаньго («Воюючі держави»), легізм, еkleктики, Ши Цзяо, [Книга] учителя/наставника Ши, Шан Ян, китайська інтелектуальна традиція.

Koshovyi Serhiy, Candidate of Historical Sciences (PhD), Chief specialist, The Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Ковшовий Сергій, кандидат історичних наук, головний спеціаліст, Секретаріат Кабінету Міністрів України.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1079-1040>

Received: 30.12.2025

Advance Access Published: February, 2026